O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FUQAROLIK HUQUQI RIVOJLANISHINING UMUMIY QOIDALARI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ULARNING ILMIY YECHIMLARI

O‘zbekiston Respublikasi IIVning 1-sonli Toshkent akademik litseyi Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi bosh o‘qituvchisi
Eshov Namoz Sanoqulovich
O‘zbekiston Respublikasi IIVning 1-sonli Toshkent akademik litseyi Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi o‘qituvchisi
Li Yuriy Mixaylovich

imrconf.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqi rivojlanishining umumiy qoidalari, ularning zamonaviy tendensiyalari hamda ushbu jarayonda yuzaga kelayotgan ilmiy-nazariy va amaliy muammolar tahlil qilinadi. Fuqarolik huquqining modernizatsiya qilinishi, bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy mulk, shartnoma erkinligi, tadbirkorlik faoliyatining huquqiy kafolatlari hamda raqamli munosabatlarning huquqiy tartibga solinishi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, milliy fuqarolik qonunchiligining xalqaro huquq normalari bilan uyg‘unlashuvi, sud amaliyoti va qonun ijodkorligi jarayonida vujudga kelayotgan dolzarb muammolar ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Tadqiqot davomida mavjud huquqiy normalarni takomillashtirish, ularni qo‘llash samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy yechimlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *fuqarolik huquqi, fuqarolik kodeksi, xalqaro integratsiya, fuqarolik jamiyati.*

imrconf.com

Kirish

Fuqarolik huquqi — bu shaxslar (fuqarolar), tashkilotlar va davlat o‘rtasidagi mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladigan huquq sohasi. Oddiyroq qilib aytganda, odamlar va tashkilotlar o‘rtasidagi mol-mulk, pul, shartnoma, meros, mualliflik kabi masalalar fuqarolik huquqi bilan hal qilinadi.

Fuqarolik huquqi quyidagilarni qamrab oladi: mulk huquqi (uy, yer, mashina, buyumlar), shartnomalar (oldi-sotdi, ijara, qarz, xizmat ko‘rsatish), majburiyatlar (qarzni qaytarish, zarar qoplash), meros huquqi, mualliflik va intellektual mulk, shaxsiy nomulkiy huquqlar (ism, sha’n, qadr-qimmat, obro‘). Fuqarolik huquqining muhim belgisi bu - fuqarolik huquqida tomonlar teng huquqli bo‘ladi. Ya’ni hech kim ikkinchisiga majburlab buyruq bera olmaydi (jinoyat yoki ma’muriy huquqdan farqli).

So‘nggi yillarda O‘zbekiston fuqarolik huquqida chuqur islohotlar, konstitutsiyaviy va normativ o‘zgarishlar, shuningdek amaliy sud amaliyotini yangilash jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Quyida fuqarolik huquqining umumiy qoidalari, zamonaviy tendensiyalar va ularning ilmiy (nazariy va amaliy) yechimlari bayon etiladi. (Maqola amaliy va ilmiy manbalar, so‘nggi huquqiy hujjatlar hamda tahliliy maqolalarga tayangan holda yozildi.)

Asosiy qism

Fuqarolik huquqining umumiy qoidalari — bu fuqarolik-huquqiy munosabatlarning barchasiga taalluqli bo‘lgan asosiy tamoyillar va normalardir. Ular Fuqarolik kodeksining Umumiy qismida belgilangan bo‘ladi.

1) Huquqiy tenglik va mulk huquqi — fuqarolik huquqining poydevori: barcha shaxslar qonun oldida teng va mulkni himoya qilish kafolatlangan.

2) Shartnomaga bo‘ysunish (pacta sunt servanda) — shartnoma tuzuvchi tomonlar o‘rtasidagi erkin munosabatlar, shartnomaviy erkinlik va shartnoma normalarining yuqori o‘rni.

3) Xalqaro shartnomalar ustunligi — xalqaro bitimlarda boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, ular milliy fuqarolik qonunchiligidan yuqori qo‘llanilishi mumkin.

4) Amaliyot va odatlar — qonunchilikda kamchilik bo‘lsa, mahalliy odat va amaliyotlardan foydalanish mumkinligi tamoyili (konkret cheklovlar bilan).

Fuqarolik kodeksi — bu fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy va yetakchi qonun hujjatidir. Unda mulk, shartnoma, majburiyat, meros va boshqa ko‘plab munosabatlar bo‘yicha umumiy va maxsus qoidalar belgilangan.

Fuqarolik kodeksi fuqarolar, yuridik shaxslar va davlat o‘rtasidagi mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi hamda fuqarolik huquqining asosiy manbai hisoblanadi. Fuqarolik kodeksining tuzilishi quyidagicha: O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi 2 qismdan iborat: 1. Umumiy qism. Barcha fuqarolik munosabatlariga tegishli umumiy normalar: asosiy tushunchalar, shaxslar (fuqarolar, yuridik shaxslar), bitimlar va vakillik, muddatlar, da’vo muddati, mulk huquqi asoslari. 2. Maxsus qism. Alohida munosabatlarni tartibga soladi: majburiyatlar huquqi (oldi-sotdi, ijara, qarz, hadya va boshqalar), shartnomalar turlari, intellektual mulk, meros huquqi, boshqa mulkiy munosabatlar. Fuqarolik kodeksining asosiy vazifalari quyidagilar: fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, mulk daxlsizligini ta’minlash, bozor munosabatlarini huquqiy asoslash, shartnoma intizomini mustahkamlash, adolat va halollik tamoyillarini qaror toptirish. Fuqarolik kodeksining ahamiyati - har bir fuqaro kundalik hayotda duch keladigan masalalar (uy olish, ijaraga berish, qarz, meros) shu kodeks asosida hal qilinadi, sudlar fuqarolik ishlarini ko‘rishda aynan Fuqarolik kodeksiga tayanadi. Boshqa fuqarolik qonunlari Fuqarolik kodeksiga zid bo‘lishi mumkin emas.

Zamonaviy tendensiyalar

imrconf.com

1. Konstitutsiyaviy va normativ yangilanishlar. 2023–2024 yillarda O‘zbekistonda konstitutsiyaviy islohotlar va bir qator yangi qonunlarni qabul qilish mamlakat huquqiy tizimini yangilashni tezlashtirdi. Bu o‘zgarishlar fuqarolik munosabatlari uchun ham ta’sir ko‘rsatdi: xususan, fuqarolik jamiyati institutlariga alohida diqqat qaratildi va iqtisodiy faoliyat, mulkni himoya qilish hamda shaffoflikka urg‘u berildi.

2. Fuqarolik kodeksining amaliy yangilanishi va sud amaliyoti integratsiyasi. Fuqarolik kodeksi va unga tegishli normativ-huquqiy hujjatlar muntazam qayta ko‘rib chiqilmoqda; sud amaliyotining yagona talqinlari va mahalliy huquqiy siyosat yo‘riqnomalari bilan uzviy bog‘lanish kuchaydi. Bu tendensiya huquqiy barqarorlik va bashoratlanish imkonini oshiradi.

3. Raqamlashtirish va elektron huquq munosabatlari. Elektron hujjatlar, onlayn ro‘yxatlar va raqamli xizmatlarning kengayishi fuqarolik muomalalarini tezlashtiradi, biroq huquqiy himoya, identifikatsiya va kiberxavfsizlik masalalarini ham dolzarb qilmoqda. (Manbalar: davlat qarorlari va amaliy tadqiqotlar).

4. Xalqaro integratsiya va investorlar huquqlari. Xalqaro shartnomalar, investitsion kafolatlar va milliy qonunchilikni xalqaro normalarga muvofiqlashtirish iqtisodiy faoliyat uchun muhim tendensiyadir. Bu xususda bugungi kunda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish talab qilinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqi rivojlanishi masalasi bilan bog`liq amaliy muammolar va ularni ilmiy yechimlar (takliflar) orqali hal qilish masalasi ko`rib chiqiladi. Quyida mazkur sohaga oid muammolar va ularning har biri uchun ilmiy asoslangan takliflar keltiriladi.

Birinchi muammo bu - normativ tafovutlar va sharhlar (talqinlar xilma-xilligi) masalasi hisoblanadi. Bu muammoning ilmiy yechimi sifatida fuqarolik qonunchiligiga oid yakkama-yakka konsultativ sharhlar (Oliy sud plenum qarorlari) va yagona talqinlar tizimini mustahkamlashni hamda huquqiy

imrconf.com

ma’lumotlar bazasini (LexUZ va boshqa rasmiy manbalar) takomillashtirish, amaliyotiy misollar bilan boyitishni keltirish mumkin.

Ikkinchi muammo bu - raqamli hujjat aylanishida xavfsizlik va ishonchlilik masalasi sanaladi. Mazkur masalaning ilmiy-amaliy yechimi sifatida elektron notarial ishlar, identifikatsiya va blokcheyn texnologiyalarini tajribadan o‘tkazish; elektron imzo va identifikatsiya tizimining xalqaro standartlarga mosligini ta’minlashni, akademiklar va amaliy qonun yaratish organlari o‘rtasida hamkorlik: texnologik xatarlarni huquqiy mexanizmlar orqali nazorat qilishni keltirish mumkin.

Uchinchi muammo bu - xalqaro huquq bilan uyg‘unlik va investorlar kafolatini ta’minlash masalasi hisoblanadi. Ushbu muammoning ilmiy-amaliy yechimi sifatida esa milliy fuqarolik normalarini xalqaro standartlar (masalan, investorlarni himoya qilish, xalqaro arbitraj bilan muvofiqlik) bilan moslashtirish, xalqaro ekspertlar va mahalliy olimlar ishtirokida normativ tahlillar o‘tkazish hamda tavsiya qilingan o‘zgartirishlarni amaliyotga joriy etishni taklif qilish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqi rivojlanishi masalasi bilan bog`liq amaliy muammolardan yana biri to`rtinchi muammo bu - fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyatning zaifligi hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi fuqarolik huquqi normalarining to‘laqonli amalga oshirilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Aholining huquqiy ongi va huquqiy savodxonligining pastligi, fuqarolarning o‘z huquq va majburiyatlarini yetarli darajada anglab yetmasligi fuqarolik-huquqiy munosabatlarda nizolar ko‘payishiga, shartnomaviy majburiyatlarning buzilishiga hamda sudga murojaat qilish faolligining sustligiga olib kelmoqda. Shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlarining, jumladan nodavlat notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik nazoratining huquqiy munosabatlardagi ishtirokining cheklanganligi huquq ustuvorligini ta’minlash jarayonini sekinlashtirmoqda. Bu holat fuqarolik huquqining asosiy tamoyillari

imrconf.com

— shaxs erkinligi, mulk daxlsizligi va shartnoma erkinligi kabi prinsiplarning amaliyotda to‘liq qaror topishiga to‘sqinlik qilmoqda. Mazkur muammoni bartaraf etish uchun aholi o‘rtasida huquqiy madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlarni kuchaytirish, huquqiy ta’lim va targ‘ibotni zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etish, shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlarining fuqarolik-huquqiy munosabatlardagi rolini mustahkamlash zarur. Shu bilan birga, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash orqali fuqarolarning huquq tizimiga bo‘lgan ishonchini oshirish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqi rivojlanishining umumiy qoidalari bugungi kunda jamiyatda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, bozor munosabatlarining chuqurlashuvi hamda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda takomillashib bormoqda. Mazkur jarayonda fuqarolik huquqining asosiy tamoyillari — shaxs erkinligi, mulk daxlsizligi, shartnoma erkinligi va tomonlarning tengligi kabi prinsiplar zamonaviy huquqiy munosabatlar talablariga mos ravishda qayta talqin qilinmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, fuqarolik huquqi tizimini modernizatsiya qilishda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, elektron shartnomalar, raqamli aktivlar hamda intellektual mulk obyektlarining huquqiy maqomini aniqlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, fuqarolik qonunchiligini xalqaro huquq normalari va ilg‘or xorijiy tajribalar bilan uyg‘unlashtirish huquqni qo‘llash amaliyotining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Maqolada aniqlangan amaliy muammolar, jumladan, normativ-huquqiy bazaning ayrim jihatlarda yetarli darajada mukammal emasligi, sud amaliyotida bir xillikning to‘liq ta’minlanmaganligi, shuningdek, fuqarolik

imrconf.com

jamiyati va huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi fuqarolik huquqi rivojlanishiga ma’lum darajada to‘sqinlik qilayotgani bilan izohlanadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish fuqarolik qonunchiligini tizimli ravishda takomillashtirish, huquqni qo‘llash mexanizmlarini kuchaytirish hamda aholi huquqiy ongini yuksaltirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqining barqaror rivojlanishi faqatgina normativ-huquqiy hujjatlarni yangilash bilan cheklanib qolmasdan, balki ularni amaliyotda samarali tatbiq etish, ilmiy-nazariy asoslangan yechimlarni qonun ijodkorligi va sud amaliyotiga joriy etish orqali ta’minlanishi lozim. Mazkur tadqiqotda ilgari surilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar fuqarolik huquqi institutlarini yanada rivojlantirish, huquqiy tizimning samaradorligini oshirish hamda huquqiy davlat barpo etish yo‘lidagi islohotlarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

imrconf.com

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashri, amaldagi tahrir.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023-yilgi tahrir.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – taraqqiyot va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
4. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi. Umumiy qism. Darslik. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.
5. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2019.
6. Saidov A.X. Huquqiy madaniyat va fuqarolik jamiyati. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashri, 2018.
7. Tursunov B.O. Fuqarolik-huquqiy munosabatlarning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari. // Yuridik fanlar axborotnomasi, 2021, №3.

8. Xudoyberdiyev F.Sh. Shartnoma erkinligi tamoyilining fuqarolik huquqidagi ahamiyati. // Huquq va jamiyat, 2022, №2.

9. Abdurahmonov Q.H. Raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqining rivojlanishi masalalari. – Toshkent, 2021.

10. Civil Law of the Republic of Uzbekistan: Comparative Legal Analysis. – International Journal of Law and Society, 2020.

11. OECD. Legal Frameworks for Civil Law Development in Transition Economies. – Paris, 2019.

imrconf.com